

ROBERT CHEAIB

U BOŽJEM
KRILU

MRVICE TEOLOGIJE MILOSRĐA

Naslov izvornika:

Rahamim, nelle viscere di Dio.

Briciole di una teologia della Misericordia

© 2015 Tau Editrice

Via Umbria 148, 06059 Todi (PG)

www.editricetau.com

Nakladnik i copyright za hrvatsko izdanje:

© 2016 by SALESIANA d.o.o.

Omiška 8, Zagreb

salesiana@salesiana.hr

www.salesiana.hr

Za nakladnika: Mihovil Kurkut

Prijevod: Ivan Marijanović

Lektura: Katica Majdandžić-Stupac

Grafička priprema: Salesiana d.o.o.

Grafičko oblikovanje korica: Ivana Štrbac

Ilustracija na naslovnici: www.stocksy.com

Tisak: Denona d.o.o., Zagreb

ISBN 978-953-205-135-3

ROBERT CHEAIB

U BOŽJEM KRILU

Mrvice teologije milosrđa

SALESIANA

Zagreb, 2016.

BOŽJI PAKAO

»Tako mi jednom reče đavao: 'I Bog ima svoj pakao: to je njegova ljubav prema ljudima.' A nedavno sam čuo da govori ove riječi: 'Bog je umro. Ubilo ga njegovo suosjećanje prema ljudima.'«

Nietzsche je ovim riječima htio biti provokativan i bogohulan. To su izrazi njegova manifesta protiv kršćanske etike utemeljene na blaženstvima, protiv morala »stada« koji se izražava na licu milosrđa, koje njegov Zaratustra oštro napada.

Započnimo riječima njegove druge rečenice: »Bog je umro; ubilo ga njegovo suosjećanje prema ljudima.« Ta tvrdnja može vrlo dobro sažeti Isusovo samodarivanje. Nietzsche,

međutim, priča događaj na pola. Izmiče mu najbolji dio: Ako je »Bog umro«, umro je jer je prihvatio dati svoj život da oživi čovjeka. Njegovo suosjećanje nije bilo urođena bolest koja bi ga ubila bez njegova znanja. Krist nas je svjesno »ljubio i sebe predao za nas« (Ef 5,2; usp. Gal 2,20). »Veće ljubavi nitko nema od ove: da tko život svoj položi za svoje prijatelje« (Iv 15,13). Katarina Sienska više puta piše da nisu čavli držali Isusa na križu, nego njegova ljubav: »To je plod presvete Ljubavi, to je bila veza koja je držala Boga na križu; jer ni čavli ni križ ne bi bili dovoljni da ga drže probodena na križu, samo ga je veza Ljubavi držala.«

Njegovo darivanje sućutne ljubavi nije bilo bolest, nego njega. On je, prema lijepom izrazu Efrema Sirskog, bio naš »lijek života«. Njegov život nije mu otrgnut, on je bio dar koji izvire iz Ljubavi koja ga ujedinjuje s Ocem, onom neizmjernom Ljubavi kojom je Bog tako ljubio svijet i koju je u Sinu tjelesno izlio na nas: »Nitko mi ga [život] ne oduzima, nego ja ga sam od sebe polažem. Vlast imam položiti

ga, vlast imam opet uzeti ga. Tu zapovijed primih od Oca svoga« (Iv 10,18).

Izazovnija je i pozitivno nabijenija prva rečenica: »I Bog ima svoj pakao: to je njegova ljubav prema ljudima.« Ako se ispravno shvati, ovaj izraz proriče neshvatljivu sablazan Božje muke i su-patnje. »Božji pakao« jest ekstremna slika koji priziva ekstremni pojam, dapače pojam koji prelazi svaku granicu, tj. da se Bog dopušta probosti ljubavlju za čovjeka. Ovim izrazom Nietzsche je bliže Svetom pismu od tolike filozofije i teologije o Božjoj netrpnosti, ravnodušnosti.

Dubinsko je pitanje ovo: Može li Bog trpjeti? Može li Bog patiti? Odgovor ne smije olako preletjeti preko usana ljubomornih prema pretpostavljenoj božanskoj netrpnosti, jer je u igri nešto neizmjereno. »Ako je pojam trpnog boga sablazan za religiju, srce – koje ima svoje razloge – buni se protiv boga koji je ravnodušan« (F. Varillon). Drugim riječima, ako s jedne strane bog koji trpi patnje nije više »Gospodin«, nego podložnik emocija, s druge strane ravnodušan (netrpni) bog zatočenik je

svoje pretpostavljene savršenosti, nesposoban su-patiti, ljubiti, dapače, nesposoban »biti ljubav« (usp. 1 Iv 4,8.16).

Stoga mi se činilo zgodnim, prije nego progovorimo o *zbilji* Božjeg milosrđa u Starom i Novom savezu, u ovom poglavlju ukratko obraditi filozofsko-teološko pitanje njegove *mogućnosti*. Svjestan sam neizmjernosti pitanja. Ono zahtijeva i zaslužuje mnogo širu i produbljeniju raspravu. Ovdje neće biti naslikana cijela slika, nego samo povučeni neki potezi kistom, nužni za razmatranje mogućnosti milosrđa i prikladni da se osvijetli revolucija kršćanskog Boga.

Pitanje Božjeg milosrđa središnja je i razgranata tema koja obuhvaća razne dimenzije kršćanske vjere. Milosrđe je Božji odgovor, ali je odgovor koji nas postavlja pred mnoga pitanja. Evo nekih: Kako Bog može trpjeti a da se ne kompromitira? Ako je Bog milosrdan, kako se tumači Božja srdžba? Zar milosrđe ne dokida pravednost? Ta i mnoga druga pitanja spontano se rađaju u pameti i u srcu. Ovo djelo, želeći biti jezgrovito, moralo je

prihvatiti dva ne laka odabira: izostaviti neka važna pitanja i izostaviti brojnu bibliografiju koja bi mogla ovu raspravu učiniti simfonijском i opširnijom. Ovdje se predstavljaju mrvice. Katkad mrvica probudi apetit. Ako ove stranice uspiju probuditi želju za boljim poznavanjem Božjega milosrđa, ostvarit će svoju svrhu.

Vratimo se sada temi koju smo započeli. Dvojba koja je zatvorila Boga u pozlaćeni kavez bezbrižnog blaženstva plod je duge priče koja se može sažeti u dva dijela: izgredi mitologije i reakcija filozofije.

Patnje bogova

Tko proučava razne antičke mitologije uočava vrlo čestu pojavu: božanstva utjelovljuju velik niz surovih emocija i nedostojnih strasti. To što razlikuje bogove općenito je egoizam pretjeranih razmjera. Njihove su strasti ljudske, previše ljudske. Njihov antropomorfizam predstavlja svoju najgoru stranu

u njihovu antropopatizmu, tj. posjedovanju ljudskih strasti.

Panteon je prepun tipova podložnih svojim fatalnim strastima. Ljudi su podložni nadmoći bogova, ne zbog veće pravednosti, nego zbog niske vrijednosne razine bogova. Nerijetko ljudi, osuđeni na vječne patnje, nisu bili zli, nego osobe koje su izazvale hirove bogova. Kaže se da su bogovi ljubomorni na ljudsku sreću. Rječite primjere imamo u Sizifu i Prometeju. Penelopa moli Odiseja da se ne srdi na nju jer su im bogovi dali bol, oni bogovi koji ne dopuštaju da ljudi budu zajedno i da zajedno postignu starost.

To je ljudska sudbina: biti uhvaćen u zloću bogova. Pod okrutnim lukom, sudbine, zacrtane zlovoljom božanstava, nastaje tragedija koja bolnim potezima ocrtava ljudsko stanje i, pod tim istim lukom cvjeta komedija koja nastoji na neki način izbjeći tu sudbinu.

Apatija boga filozofâ

Protiv »hirova bogova« (*les caprices des dieux*) antički su filozofi stvorili proročko djelo katarze, odbacujući antropomorfizam mitoloških poimanja. Glasovite su Ksenofontove riječi kojima ismijava mitska božanstva. On je upozorio kako ljudi vjeruju da bogovi imaju tijelo kao i oni. Ironično primjećuje da Etiopljani prave svoje bogove plosnata nosa i crne boje, dok Tračani kažu da imaju plave oči i crvenu kosu. Nadalje, kad bi goveda, konji ili lavovi mogli predstaviti svoja božanstva, učinili bi to na svoju sliku.

Veliki filozofi smatrani su bezbožnima jer su odbacivali antropomorfna božanstva. Jedna od glavnih optužbi u procesu protiv Sokrata bila je da je odbio priznati bogove Atene i tobože uveo nova božanstva.

Za filozofe bog, prvi princip, mora biti savršen i suveren. Ne može biti podložan ničemu, čak ni strastima. Tako se bog filozofa rodio izvedbom (dedukcijom) iz vladajućeg ideala savršenstva. On je apsolutni princip,

savršen, jedan, jedinstven, a-patičan (netrpan), odnosno slobodan od strasti, nema potrebe ni za čim i ni za kim.

Aristotelov bog živi apsolutnu samodostatnost, svi njega trebaju, ali on ne treba nikoga. Djeluje u svijetu ne po svojoj aktivnosti, već po želji koju svijet ima o njemu. Sve se stvari kreću prema njemu po privlačnosti, ali on je u sebi samome nepokretan pokretač, ni od koga privučen. Savršen je u sebi i nema potrebe kretati se prema drugima, ne može se čak ni ganuti prema njima. U *Eudemijevoj etici* Stagiratin (Aristotel) sažima: »Bog nema prijatelja niti može imati potrebu za njima.« Njegova jedina i čista aktivnost, kao *actus purus*, jest misao. Njegova je jedina misao on sâm.

Epikur sažima život bogova u savršeno blaženstvo. Sada, blaženstvo je nespojivo s brigom. Stoga filozof tvrdi da se bogovi po svojoj biti ne mogu brinuti za ljude niti biti zabrinuti. Ako bi se morali zanimati za ljude, narušili bi svoje božansko blaženstvo. Ciceron, govoreći o naravi bogova, opaža da su srdžba kao i milost isključeni iz naravi blažena

i savršena bića. Zato bog ne može biti milosrdan. To je nepomirljivo s idejom i idealom gospodstva nad sobom. Samilost zavodi na predrasude, čini parcijalnim. Stoički je ideal *apatheia*, ravnodušnost pred bilo kakvim stanjem, jer je uzbuđenost neravnoteža, patnja i nesavršenost.

Judeo-kršćanski filozofi susreli su se s tom filozofskom vizijom i morali su se obračunati s antropomorfnim crtama Boga Izraelova prisutnima u Svetom pismu. Lagan put, koji je vrlo vjerojatno započeo Filon Aleksandrijski, htio je reći da je Mojsije govorio antropomorfnim rječnikom kako bi ga jednostavan svijet razumio. Sve tvrdnje koje se pridaju Bogu s crtama sličnima čovjeku, treba tumačiti alegorijski. Filon – kojega su slijedila velika imena kršćanske misli – polazi od pretpostavke da su strasti uznemirenja koja otkrivaju slabost i promjenu, i zato se ne mogu pripisivati Bogu. On zaključuje da se biblijske tvrdnje koje ukazuju na strasti u Bogu »koriste zato da opomenu one koji se drukčije ne bi mogli privesti pameti«. Stoga se shvaćaju

kao pedagoške tvrdnje, a »ne da je takva Božja narav«.

Te prividno prihvatljive tvrdnje proizvele su poguban učinak na razvoj teološke filozofije s obzirom na božansku bit. Filozofska pozicija koja je zarazila teologiju ostavlja nas s teškim problemima koji se odnose na tumačenje Pisma, kao i na mogućnost ili nemogućnost racionalnoga govora o milosrdnom (*miseri-cors*) Bogu, (Bogu koji ima srce (*cor*) blizu siromašnima i patnicima (*miseri, bijedni*), koji su-osjećá i su-pati.

Kasper sažima gore navedenu problematiku tvrdeći da »u okviru metafizičkih svojstva Boga nema mjesta za milosrđe, jer ono ne proizlazi iz metafizičke biti, nego iz povijesne samoobjave Boga, kao što nema mjesta za svetost i srdžbu Boga, tj. za njegovu opoziciju zlu.« Ostaje pitanje: »Može li Bog, zamišljen tako a-patično, doista biti sim-patičan?«

Gospodinov patos

Biblijska vizija Boga ne nastaje apstrakcijom ili generaliziranjem, nego konkretnim i posebnim iskustvom. Biblijski čovjek pristupa Bogu ne teoretiziranjem, nego življenjem. Prije nego je shvatio Boga kao Stvoritelja, Izrael ga je upoznao kao Spasitelja, kao prisutnog Boga. Bog nije neka daleka ideja, Bog je konkretan i bliz.

Proroci su, čini se, manje zainteresirani govoriti o Božjoj naravi. Ono što njih zanima njegovo je djelo i objava njegove volje. Njegova je prisutnost često bila neodoljiva za proroke koji su iskusili kako se Bog izbliza brine za čovjeka i za svoj narod. Razlika između njega i boga filozofa je očita. »Bog filozofa je« – kaže A. J. Heschel – »kao grčki *anankē*, nepoznat i ravnodušan prema čovjeku; misli, a ne govori; svjestan je sebe, ali zaboravio je svijet; Bog Izraelov je, naprotiv, Bog koji ljubi, Bog kojega čovjek poznaje, koji se brine za čovjeka. On ne samo da upravlja svijetom veličanstvom

svoje moći i mudrosti nego intimno reagira na povijesne događaje.«

Ako stoji govor o nedostojnosti da bogovi podliježu strastima, što je to što stavove Boga Izraelova čini dostojnima Boga? Heschel daje ključnu razliku između strasti (*patnje*) i *patosa*. Strasti (*patnje*) nemir su duha i uzburkanost duše. Nema u njima razumske svrhe, slijepe su i otimaju se podložiti se volji. *Patos* je sasvim oprečan, to je namjerno učinjen čin, ima svoju razumnost i svoju svrhu i izražava odabir i voljno određenje. Važno je zapaziti da *patos* nije dio božanskih atributa, nego je pridjevak ljudskog djelovanja.

Drugi važan vid božanskog *patosa* jest da on izražava Božju pro-egzistenciju, tj. Božje zanimanje za čovjeka. Dok su strasti, o kojima smo govorili, autoreferencijalne i izražavaju *egoizam* božanstva, *patos* izražava *altruizam* i prema tome ljubav Boga Izraelova. Ne samo da je dostojan Boga nego izražava ono što će Novi savez otkriti kao temeljnu Božju odliku: ljubav.

Bog je sim-patia (su-patnik)

Vraćajući se na ničeovsku provokaciju o Božjem paklu, možemo shvatiti da nas ta provokacija, ako se dobro kontekstualizira, otvara za teški, ali zadivljujući govor o Bogu milosrdnom (*miseriors*), Bogu koji ima srce za bijedne (*miseri*), Bogu koji ne gleda ravnodušno patnje i radosti čovjekove. Na pitanje: »Može li Bog trpjeti?« Varillon uzvraća pitanjem: »Možemo li zamisliti da Bog može ne trpjeti?«

Bog je savršen, ali u kojem smislu? Zar u smislu da je Bog savršeno ravnodušan? Bila bi to savršena nesavršenost, bio bi to savršen egoist. Bog je ljubav, i njegova se savršenost očituje u savršenosti njegove ljubavi, savršenosti njegove sposobnosti da se obrati drugome, da drugoga ljubi.

Sa svojim milosrđem Bog ulazi namjerno u povijest čovjeka, sve dotle da postaje čovjek u Isusu Kristu, sve do silaženja u ljudski pakao upravo zato da čovjeka oslobodi i učini dionikom samoga Božjeg života. U Kristu Bog se na najsavršeniji način pokazuje »sim-pa-

tičan«, su-patnik u etimološkom smislu riječi (*syn*: s, zajedno; *pathein*: patiti, osjećati). Krist objavljuje da je Bog ne samo osjetljiv prema čovjekovoj patnji nego preuzima na sebe trostruko zlo kojemu je čovjek podložan: patnju, grijeh i smrt.

I ovdje Nietzsche pripovijeda priču na pola. Zbog svoga milosrđa Bog ulazi u naš pakao, ali ne zato da tu ostanemo. Bog ulazi u pakao da oslobodi čovjeka od samoće odbačenosti, zatvorenosti i smrti. Ulazeći u pakao mržnje, Bog ljubavi pobjeđuje led pakla živom vatrom ljubavi.

Ta opća pretpostavka otvara nam put razmatranju objave Božje simpatije i milosrđa u Starom i u Novom savezu.

Bilješka o autoru

Robert Cheaib profesor je teologije na raznim sveučilištima, među kojima su Papinsko sveučilište Gregoriana i Katoličko sveučilište Sacro Cuore. Drži predavanja o raznim temama koje se ponajprije tiču molitve, mistike, ateizma i odnosa između vjere i kulture. Uređuje teološko-popularnu stranicu: www.theologhia.com. Novija su mu djela: *Alla presenza di Dio. Per una spiritualita' incarnata (Il pozzo di Giacobbe)* i *Un Dio umano. Primi passi nella fede cristiana (San Paolo)*.

Sadržaj

BOŽJI PAKAO	5
Patnje bogova	9
Apatija boga filozofâ	11
Gospodinov patos	15
Bog je sim-patia (su-patnik)	17
VJEČNO JE TVOJE MILOSRĐE	19
Stvaralačko milosrđe	19
Božje ime	22
Nijanse milosrđa	24
Milosrđe i vjernost	27
Božja srdžba	29
LICE MILOSRĐA	35
Ti si naš Otac	36
Milosrđe se utjelovilo	38
Prošao je zemljom čineći dobro	40
Božje suze	42
Izgubljeni otac	44

U BOŽJEM KRILU	49
Milosrđe i pravednost	49
Bijeda i milosrđe	52
»Utroba mi uzavrela«	55
Pravednost koja opravdava	58
Božji pakao?	61
Obucite se u milosrdno srce	63
Bilješka o autoru	69